

Josep MENGUAL, 2013. *A dos tintas. Josep Janés, poeta y editor*. Barcelona: Debate, 432 p.

Quan una investigadora ha fet conèixer, com a colofó d'una recerca exhaustiva, un llibre tan ben documentat, interpretat i escrit com *Josep Janés. El combat per la cultura* (1986), obra de Jacqueline A. Hurtley, difícilment algú altre es planteja fer-hi una aportació que podria abocar-lo a les mateixes conclusions. Només una persona amb l'esponerós bagatge cultural de Josep Mengual podia tenir l'atreviment de treure a llum una segona monografia sobre Janés des d'un angle que es pot considerar complementari. Deixeble de Sergi Beser, Mengual va participar en la fundació del Grupo de Estudios del Exilio Literario de la Universitat Autònoma de Barcelona i ha estat director literari d'Edhasa fins no fa gaire. Actualment encaterina els bibliòmans amb els relats sucosos del seu blog *Negritas y cursivas*, en què, com en l'entrevista que li va fer Daniel Heredia, comparteix la seva voracitat lectora.

Des d'un aparent desert documental, Hurtley primer i Mengual després van aventurar-se a explorar el projecte editorial de Josep Janés (1913–1959) captivats pel seu perfil humà, encantador i lleial, i per l'activitat fecunda, exigent i inigualable amb què va reeixir a homologar les literatures catalana i castellana a les cultures europees. Mentre que Hurtley va excel·lir, entre d'altres, a provar als intellectuals coetanis de l'editor la seva filiació noucentista malgrat l'estigmatització a què alguns l'havien condemnat per la metamorfosi en José Janés, Mengual, aprofitant l'avinentsa del seu centenari, ofereix a les noves generacions la dimensió integral de l'entorn de l'editor que dona nom al que, segons l'actual *communis opinio*, va ser un dels primers grans grups editorials i que avui sobreviu dins del mastodòntic Penguin Random House: Plaza & Janés. Amb zeta i jota castellanés.

Si bé entre els cenacles lletraferits Janés ha passat a la història com un editor insigne, Josep Mengual no vacilla a reivindicar-ne, com ho va fer la mateixa Hurtley, la condició de poeta. L'acollida que va tenir el recull *Tu. Poemes d'adolescència*, ordit, a parer de la crítica literària dels anys trenta, per una de les veus més prometedores de la lírica en català, va quedar definitivament interrompuda, però en cap cas velada, per les múltiples iniciatives periodístiques i, en especial, editorials de Janés que ocupen

el gruix del treball de Mengual. L'editor va obrir un tal nombre de col·leccions que, atesos l'equilibri entre tradició i modernitat, la renovació literària assolida amb traduccions modèliques i l'exquisit gust estètic, va esdevenir un editor exemplar tant quan editava amb el peu d'impremta de Barcelona com quan hi va haver de posar el de Madrid.

Amb el propòsit de trenar una història literària i editorial, Mengual se centra en el catàleg de Janés per descriure la galeria de personalitats del món català i espanyol que van determinar la seva producció. Curiós, encara que prou raonable, és que parteixi de dues premisses metodològiques que, per la seva excepcionalitat, oxigenen els estudis sobre la memòria editorial. Així, a més de les fonts historiogràfiques i memorialístiques, Mengual s'abeura en fonts bàsicament literàries per completar el seu relat històric, recurs tan insòlit en la historiografia com el fet que un llibre escrit en castellà, amb una voluntat d'abast ampli, equipari la literatura catalana a la castellana. L'autor coneix més en profunditat els referents castellans i, això no obstant, dedica al món català l'espai que mereix en l'itinerari d'un catalanista fervorós com Josep Janés.

Semblantment, el coixí de lectures de Mengual s'albira en l'aproximació a les obres i en l'estil del seu assaig. És per aquest pòsit que, en analitzar l'aportació literària dels títols de Janés o les fonts que ha consultat, posa en solfa uns comentaris crítics altament afinats. Encara més: Mengual basteix un discurs ben travat, amb una llengua dúctil, una adjectivació florida i fins alguns esquitxos irònics (com a botó de mostra, els epítets amb què defineix les petites editorials «autoproclamadas independientes» o el «multiatareado» Fernando Gutiérrez que, per indicació de Janés, signava obres d'altri a fi d'evitar les suspicàcies del règim). L'estil fresc de Mengual no és pas una qüestió anodina si esguardàvem, no sols la seva preparació, sinó sobretot la turmentadora orfebreria lingüística d'alguns filòlegs o la negligència rítmica de les memòries dels editors més glamurosos.

De les quatre parts d'*A dos tintas*, les dues primeres són més aviat biogràfiques i les dues darreres fan una dissecció de les col·leccions editades per Janés a partir del 1939 (no oblidem que Hurtley es va cenyir a la formació de l'editor i a la seva producció en català, a més de la creació del segell José Janés). Mengual, que obre amb un panorama editorial de la guerra, remarca que l'editor Janés del trienni ja va aplicar el seu gust en

les col·laboracions per a la Generalitat republicana i que, com a editor independent, va causar un cert impacte amb la col·lecció bilingüe Oreig de la Rosa dels Vents, plagiada incontestablement, com provà Manuel Llanas (*Literatura comparada catalana i espanyola*, Punctum & Trilcat, 2007), per Joan Ramon Masoliver en inaugurar la sèrie Poesía en la Mano el 1939. Bregat en l'ofici, el secret de Janés des de la seva etapa com a editor en català era, per a Mengual, la programació d'obres de fons, l'eficàcia del procés editorial i l'optimització dels costos (no debades feia tots els papers de l'auca).

La precoç incursió de Janés en el món periodístic i literari, relacionada en la segona part (1913–1936), prefigura el seu criteri estètic, marcat per l'elegància de la composició gràfica i de l'enquadrament, alhora que revela el canemàs de relacions que va entreteixir amb il·lustradors, escriptors i traductors. Va entrar a l'editorial regentada pel popular novel·lista Clovis Eimeric per fer-hi, com evocà l'impressor Joan Bonet, de «noi per a tot» i acabà fent de periodista cultural, crític i director de diaris, des dels quals es va entestar a promoure obstinadament el gust per la cultura i la vocació patriòtica. Així com *Rosa dels Vents* és, seguint Mengual, una de les millors revistes literàries de l'època, la col·lecció de llibres que va néixer vinculada al *Diari Mercantil*, els Quaderns Literaris, és igualment notòria per l'exigència i el cosmopolitisme.

En encetar la tercera part (1939–1946) Mengual enfila les principals novetats editorials des de la fundació, juntament amb Félix Ros, de l'editorial Emporion, fins a les successives empreses unipersonals. Amb Ros, militant falangista que havia pres part en l'Alzamiento, van encetar la fórmula de la qualitat literària, l'aquiescència de la censura i la complacència del públic. Quan al cap de dos anys van partir peres, Janés va donar carta de naturalesa a un catàleg prodigiós del qual Mengual valora, entre d'altres, la delicadesa de la col·lecció Las Quintaesencias (Ediciones de la Gacela) i l'oportunitat de la col·lecció d'humor Al Monigote de Papel (Ediciones Lauro). La multiplicació de marques editorials, que li permetia incrementar unes quotes de paper assignades per empreses, li va valer algunes crítiques de dispersió que, al capdavall, Mengual troba poc fonamentades si s'avaluen les col·leccions globalment.

Una de les iniciatives més clarificadores de la correlació de forces que germinà després de la victòria aliadòfila s'evidencia en la persistència

—com a mínim— trifrontal per fer sortir amb permís censori una revista literària en català que rebaixés el procés de substitució cultural que el règim havia implantat amb promocions de la mena de *Destino*. De la mateixa manera que Mengual apunta en aquest bloc la proposta que el delegado nacional de Prensa, Juan Aparicio, va fer a Janés el 1945, repudiada per la intel·lectualitat catalana, convindria estudiar aprofundidament les negociacions obertes amb les faccions del règim de resultes dels cèlebres congressos de poesia de Segòvia, Salamanca i Santiago de Compostella; dit altrament: l'intent de Riba, Foix, Marià Manent i Garcés per ressuscitar *Monitor* o la campanya orquestrada per Riba, Cruzet i Vicens Vives, amb la connivència de Josep Pla, per divulgar una nova publicació als anys cinquanta.

Arran de l'esclatxa oberta per a les edicions en català, Janés va crear el Premio Internacional de Novela per a obres escrites —calia potenciar l'enginy— «en cualquiera de los idiomas étnicos de Europa y América» i va maldar per difondre —i, de fet, va difondre— autors catalans de prestigi. Ara bé, com aclareix Mengual en la quarta part (1946–1959), la censura fou inexorablement severa, de manera que la presència de literatura catalana i castellana contemporànies és escassa i —ens ho va ensenyar Hurtleley— la literatura anglesa va acabar sent predominant per raons literàries però també polítiques com l'interès del govern britànic per fer-se propaganda i el parallelisme que Janés imaginà entre Catalunya i Anglaterra. Tampoc l'editorial del principal competidor de Janés, José Manuel Lara, a qui va comprar el fons per difondre *best-sellers* internacionals, no havia apostat ni poc ni molt pels escriptors en castellà, que en darrer terme van haver de trobar una sortida comercial, com sabem, sota el paraigua de *Destino*.

L'editor va arribar a treure, en menys de vint anys, vora mil sis-cents títols en cinquanta-una col·leccions, sempre amb uns preus bon punt ajustats. Bé que Mengual reconeix que en el seu corpus editorial hi ha «algunas presencias disonantes, extemporáneas o discutibles» (que, ben mirat, es van reduir progressivament), justifica que aquestes irregularitats mai no van contravenir el pla cultural concebut ja en temps de la República —per a un públic català i en català, insistí Hurtleley— i esgrimeix que, en tot cas, la seva coherència es va veure afectada pels embats del sector i pel setge de la censura. Mengual tanca les conclusions recordant

que el seu catàleg ha esdevingut una referència per als petits editors, que s'han vantat de posar en circulació, a cops sense saber-ho, primeres edicions que dècades enrere ja havia publicat Janés.

El periple d'alguns personatges dreça Mengual, d'una curiositat insaciabile, cap a ramificacions desbordants que responen al seu deler per compartir les perles documentals que l'han enlluernat (parlem dels capítols en què s'expliquen fets cabdals —els de Férénc Oliver Brachfeld i Paco Candel— i dels fragments en què apareixen personalitats o entitats menys directament relacionades amb l'obra de Janés —Luys Santa Marina, André Gide i la Federació de Joves Cristians de Catalunya—). Esperonat pel mateix propòsit divulgatiu, Mengual s'adscriu en la tradició periodística, si es pot dir així, de traduir les citacions en català i d'obviar algunes crides de nota que haurien d'informar sobre les fonts. No cal ni dir que són opcions de significació menor que, si bé poden induir —sense un advertiment previ— a confusions o llacunes, no desmereixen en absolut les aportacions d'*A dos tintas*.

Si les aproximacions dels mestres Manent, Crexell i Vallverdú van representar una incursió coratjosa a la història editorial contemporània, la publicació de Jacqueline A. Hurtley sobre Janés i la de Maria Josep Gallofré sobre la censura, ambdues fenomenals, encara il·luminen les investigacions sobre edició, traducció i censura més enllà de les terres catalanes. El punt d'inflexió el va marcar la sortida de la voluminosa història de Manuel Llanas, que ha derivat en estudis ulteriors i, sobretot, en un interès viu per l'edició que, compartit amb Ramon Pinyol, ha llegat als seus deixebles. Com a conseqüència d'aquests treballs, i també del pes econòmic de la indústria, al segle XXI han proliferat un bé de Déu d'articles i monografies sobre editorials que, globalment, es complementen i haurien de poder apuntalar una història de l'edició de tendència més interpretativa i sociològica.

Com a crític, Josep Mengual ha saludat amb entusiasme l'eclosió d'aquests estudis monogràfics i sovint ha reivindicat una història editorial concebuda com una obra col·lectiva cartografiada per mirades plurals. Si mai prospera un projecte cultural de tal magnitud, els directors hauran de comptar ineludiblement amb ell, no sols perquè ha escrit un assaig de referència inexcusable per comprendre el món editorial dels anys trenta als cinquanta del segle passat, sinó perquè el seu enfocament

literari, que convida el lector a conèixer el talent d'una garlanda d'escriptors, suposa, per damunt de tot, un repte per als historiadors de l'edició. Confiam que la nova línia de recerca endegada per Mengual tindrà continuadors en els propers títols sobre la història del llibre, un món tan febril com magnètic.

Mireia Sopena
Universitat de Barcelona

Cultura sense dominants

Mercè PICORNELL. 2013. *Continuïtats i desviacions. Debats crítics sobre la cultura catalana en el vèrtex 1960/1970.* Palma: Lleonard Muntaner, 278 p.

Un dels fenòmens més remarcables del darrer decenni ha estat l'augment substancial dels estudis acadèmics sobre la literatura i la cultura catalanes del període immediatament precedent. Avui ja no escapa a ningú que el major pilar d'aquesta tan necessària contribució al coneixement ha estat el grup de recerca de la Universitat de les Illes Balears dirigit per Margalida Pons Literatura Contemporània: Estudis Teòrics i Comparatius, fundat ara fa una dècada i del qual forma part Mercè Picornell. De fet, *Continuïtats i desviacions. Debats crítics sobre la cultura catalana en el vèrtex 1960/1970* és la culminació d'anys de recerques que ja s'havien donat a conèixer parcialment en diverses publicacions i actes del LiCETC. De manera que pot llegir-se dins el marc de les magnífiques aportacions d'aquest col·lectiu, entre les quals ocuparia el lloc d'estudi dels orígens històrics del període que n'enfoquen les investigacions. Perquè, en efecte, el LiCETC ha consolidat la imatge de la cultura catalana dels anys setanta fins a l'actualitat com a conjunt unitari. Ja des del principi de la dècada de 1990, els estudis literaris catalans anaren construint els anys setanta, vuitanta, noranta, i els que els han seguit, com un període estèticament divers però històricament unificat. Ho fan evident títols com *70-80-90 Literatura (Dues dècades des de la tercera i última)* (1992) o «1968-1992. 25 anys de poesia catalana» (inclòs el 1995 al llibre d'Isidor Cònsul *Llegir i escriure. Papers de crítica literària*), entre altres que troba-